O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLIS

Rustamov Saidahmad Maqsudjon o‘g‘li

Namangan Davlat Universiteti

Yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Po‘latov Otabek**

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20275383

Annotatsiya: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi mamlakatning oliy qonun chiqaruvchi organi bo‘lib, davlat hokimiyatining muhim tarmog‘ini tashkil etadi. Ushbu maqola Oliy Majlisning shakllanish tarixi, tuzilishi va faoliyat tamoyillarini chuqur tahlil qiladi. Uning ikki palatali tizimi – Qonunchilik palatasi va Senatning vakolatlari, qonun ijodkorligi jarayonidagi roli hamda davlat siyosatini belgilashdagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot Oliy Majlisning O‘zbekistonda demokratik jarayonlarni mustahkamlash va huquqiy davlat qurishdagi o‘rnini yoritadi.

Kalit so‘zlar: Oliy Majlis, Parlament, Qonunchilik, Senat, Qonunchilik Palatasi, Davlat Hokimiyati, Demokratiya, O‘zbekiston

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi mamlakatimizning oliy davlat vakillik organi hamda qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiruvchi yagona organdir. Uning faoliyati O‘zbekistonning mustaqil davlatchiligi, demokratik rivojlanishi va huquqiy davlat tamoyillarini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oliy Majlisning tashkil topishi va evolyutsiyasi mamlakatimiz parlamentarizmi tarixida muhim bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Dastlab, 1995-yildan 2004-yilgacha yagona palatali parlament sifatida faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2002-yilda o‘tkazilgan umumxalq referendumi natijalariga ko‘ra, 2004-2005-yillarda ikki palatali tizimga o‘tgan [2]. Ushbu o‘zgarish qonun ijodkorligi sifatini oshirish, hokimiyat tarmoqlari o‘rtasidagi o‘zaro tiyib turish va muvozanatni ta’minlash, shuningdek, hududlar vakilligini kuchaytirish orqali demokratik boshqaruvni takomillashtirishga xizmat qilgan. Bugungi kunda Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatdan iborat bo‘lib, keng qamrovli qonun chiqaruvchilik vakolatlariga, davlat budjetini tasdiqlash va parlament nazoratini amalga oshirish funksiyalariga ega [2].

Mazkur maqola O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining shakllanishi, tuzilishi, vakolatlari va faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini chuqur ilmiy tahlil qilishga bag‘ishlangan. Unda Oliy Majlisning tarixiy rivojlanish bosqichlari, uning ikki palatali tizimining o‘ziga xos xususiyatlari, qonun ijodkorligi jarayonidagi o‘rni hamda davlat hokimiyati tizimidagi ahamiyati atroflicha ko‘rib chiqiladi. Xususan, Oliy Majlisning shakllanishi bilan bog‘liq jarayonlar [1], deputatlar va senatorlarning maqomi, ularning vakolatlarini amalga oshirish kafolatlari [3], shuningdek, saylov tizimining evolyutsiyasi va amaldagi mexanizmlari [4, 5, 6] kabi jihatlarga alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqotning maqsadi Oliy Majlisning O‘zbekiston siyosiy tizimidagi markaziy rolini ilmiy jihatdan asoslash, uning samaradorligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatish hamda kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini belgilash orqali uning mamlakat taraqqiyotidagi o‘rnini baholashga xizmat qiladi.

Asosiy qism

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tashkil topishi va tarixiy rivojlanish bosqichlari mustaqil O‘zbekiston davlatchiligining shakllanishi, demokratik tamoyillarning chuqurlashuvi hamda huquqiy davlat qurish yo‘lidagi izchil islohotlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Mustaqillikning dastlabki yillarida, mamlakatimiz o‘zining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy tizimini shakllantirishdek murakkab jarayonni boshdan kechirar ekan, samarali va vakillik qonun chiqaruvchi organga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bordi. Dastlab, 1995-yildan 2004-yilgacha yagona palatali parlament sifatida faoliyat yuritgan Oliy

Majlis, ushbu davrda mamlakatning huquqiy asoslarini yaratishda, yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlarni qabul qilishda muhim rol o‘ynadi. Bu davr O‘zbekiston parlamentarizmi tarixida poydevor qo‘yish bosqichi bo‘lib, unda mustaqil davlatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini va fuqarolarining huquq hamda erkinliklarini kafolatlovchi fundamental qonun hujjatlari ishlab chiqildi. Xususan, yagona palatali Oliy Majlis o‘zining ikki chaqirig‘i davomida (birinchi chaqiriq 1995-1999, ikkinchi chaqiriq 2000-2004) [2] qonun ijodkorligi sohasida ulkan natijalarga erishdi. U 10 ta kodeks, 2 ta milliy dastur, 240 ta qonun va 468 ta qaror qabul qilib, amaldagi qonunchilikka 1573 ta o‘zgartirish kiritdi [2]. Bu ko‘rsatkichlar o‘sha davrdagi parlamentning faolligi, davlat qurilishi jarayonidagi hal qiluvchi ahamiyati va huquqiy islohotlarning jadalligidan dalolat beradi. Qabul qilingan ushbu hujjatlar O‘zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o‘tish, demokratik institutlarni mustahkamlash va inson huquqlarini himoya qilish yo‘lidagi strategik maqsadlariga xizmat qildi.

Biroq, davlat boshqaruvi samaradorligini yanada oshirish, qonun ijodkorligi sifatini takomillashtirish, hokimiyat tarmoqlari o‘rtasida o‘zaro tiyib turish va muvozanat mexanizmlarini mustahkamlash, shuningdek, hududlar vakilligini kuchaytirish zarurati ikki palatali parlament tizimiga o‘tish g‘oyasini ilgari surdi. Bu g‘oya xalqaro tajriba, jumladan, rivojlangan demokratik davlatlar parlamentarizmi amaliyotini o‘rganish natijasida shakllandi. Ikki palatali tizim qonun loyihalarini ikki bosqichli, chuqur va har tomonlama tahlil qilish imkoniyatini berib, qabul qilinayotgan qonunlarning sifatini, hayotiyligini va jamiyatning turli qatlamlari manfaatlariga mos kelishini ta’minlashga qaratilgan edi. Ushbu muhim siyosiy tashabbus 2002-yilda o‘tkazilgan umumxalq referendumi natijalariga ko‘ra keng jamoatchilik tomonidan qo‘llab-quvvatlandi. Referendum natijalari asosida, 2004-2005-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikki palatali tizimga – Qonunchilik palatasi va Senatga o‘tdi [2]. Ushbu konstitutsiyaviy islohot nafaqat parlament tuzilishini modernizatsiya qildi, balki qonun ijodkorligi jarayoniga yangi sifat bosqichini olib kirdi. Senatning tashkil etilishi hududlarning, ayniqsa, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrining oliy qonun chiqaruvchi organdagi vakilligini ta’minlash orqali davlat boshqaruvida mintaqaviy manfaatlarni hisobga olish mexanizmini mustahkamladi. Bu o‘zgarishlar O‘zbekistonning demokratik islohotlar yo‘lidagi izchil harakatlarining yorqin dalili bo‘lib, parlamentning davlat hokimiyati tizimidagi o‘rnini yanada mustahkamladi. Oliy Majlisning shakllanishi bilan bog‘liq jarayonlar, uning tarixiy evolyutsiyasi va parlamentarizmning rivojlanish bosqichlari chuqur ilmiy tadqiqot obyekti bo‘lib, bu boradagi izlanishlar [1] kabi manbalarda ham o‘z aksini topgan. Bu tadqiqotlar O‘zbekistonning mustaqil davlatchilik tarixida parlamentning markaziy rolini tushunish uchun muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikki palatadan iborat bo‘lib, ular Qonunchilik palatasi (quyi palata) va Senat (yuqori palata)dir. Har bir palata o‘ziga xos tuzilishga, vakolatlarga va shakllanish tartibiga ega bo‘lib, ular birgalikda mamlakatning qonun chiqaruvchi hokimiyatini amalga oshiradi va davlat boshqaruvida o‘zaro tiyib turish hamda muvozanatni ta’minlaydi.

Qonunchilik palatasi 150 nafar deputatdan iborat bo‘lib, ular besh yil muddatga saylanadi [4]. Biroq, keyinchalik saylov tizimi takomillashtirilib, amaldagi qonunchilikka ko‘ra, Qonunchilik palatasi 120 nafar deputatdan iborat bo‘lib, ular to‘g‘ridan-to‘g‘ri, umumiy, teng va yashirin ovoz berish yo‘li bilan, ko‘p partiyaviylik asosida, bir mandatli hududiy saylov okruglaridan besh yil muddatga saylanadi [2]. Dastlabki qonunlarda 135 nafar deputat hududiy bir mandatli saylov okruglaridan ko‘p partiyaviylik asosida saylanishi, qolgan 15 nafar deputat esa O‘zbekiston Ekologik Harakatidan saylanishi belgilangan edi [4]. Bu o‘zgarish saylov tizimini yanada demokratlashtirish va barcha siyosiy partiyalarga teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan edi. Saylov huquqiga saylov kuni 18 yoshga to‘lgan O‘zbekiston fuqarolari ega bo‘lib, ular jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, bir ovozga ega bo‘ladilar [5]. Deputatlikka nomzodlar siyosiy partiyalar tomonidan ko‘rsatiladi, bu esa siyosiy plyuralizmni va fuqarolarning siyosiy jarayonlardagi ishtirokini ta’minlaydi. Saylov jarayonlari shaffoflik tamoyili asosida o‘tkazilib, siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari va xalqaro tashkilotlarning kuzatuvchilari tomonidan nazorat qilinadi [4]. Qonunchilik palatasi deputatligiga saylanish uchun fuqaro saylov kuniga qadar kamida 25 yoshga to‘lgan bo‘lishi va O‘zbekiston hududida kamida besh yil doimiy yashagan bo‘lishi lozim [4]. Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan yoki og‘ir jinoyatlar sodir etganligi uchun sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum

etilgan shaxslar saylash va saylanish huquqiga ega emaslar [5]. Qonunchilik palatasining asosiy vazifasi qonun loyihalarini ishlab chiqish, muhokama qilish va qabul qilishdan iborat bo‘lib, u mamlakatning huquqiy asoslarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Senat hududiy vakillik palatasi bo‘lib, u ham besh yil muddatga saylanadi [6]. Senat a’zolari aralash tizim asosida shakllantiriladi, bu esa hududiy manfaatlarni va yuqori intellektual salohiyatni birlashtirishga qaratilgan. Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridan har biridan teng miqdorda, ya’ni olti nafardan senator saylanadi, bu esa jami 84 nafar saylangan a’zoni tashkil etadi [6]. Bu saylovlar mahalliy Kengashlar deputatlarining qo‘shma majlislarida yashirin ovoz berish yo‘li bilan o‘tkaziladi. Senatorlikka nomzodlar saylov kuniga qadar kamida 25 yoshga to‘lgan va O‘zbekiston hududida kamida besh yil yashagan bo‘lishi lozim [6]. Mahalliy Kengashlarga saylovlar o‘tkazilganidan keyin bir oy ichida Senat a’zolarini saylash bo‘yicha qo‘shma majlislar chaqiriladi [6]. Markaziy saylov komissiyasi qo‘shma majlislarni chaqiradi, ular deputatlarning kamida uchdan ikki qismi ishtirok etgan taqdirda vakolatli hisoblanadi [6]. Maslahat kengashi nomzodlarni ilgari suradi, ovozlarni sanash komissiyasi esa yashirin ovoz berish jarayonini nazorat qiladi [6]. Bundan tashqari, 16 nafar Senat a’zosi Prezident tomonidan fan, san’at, adabiyot, ishlab chiqarish sohalarida hamda davlat va jamiyat faoliyatida katta amaliy tajribaga ega bo‘lgan va alohida xizmat ko‘rsatgan fuqarolar orasidan tayinlanadi [6]. Bu mexanizm Senatning intellektual salohiyatini oshirishga, jamiyatning turli qatlamlari, jumladan, olimlar, madaniyat arboblari, ishlab chiqarish yetakchilari va jamoat faollarining manfaatlarini yuqori palatada ifodalashga xizmat qiladi. Senatning asosiy vazifasi Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonunlarni ma’qullash yoki rad etish, shuningdek, hududiy manfaatlarni ifodalash va davlat boshqaruvida muvozanatni ta’minlashdan iboratdir.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, mamlakatning oliy davlat vakillik organi sifatida, keng qamrovli vakolatlar va funksiyalarga ega bo‘lib, ular O‘zbekiston Konstitutsiyasi va tegishli konstitutsiyaviy qonunlar bilan belgilanadi [2]. Bu vakolatlar qonun ijodkorligi, davlat budjetini tasdiqlash, parlament nazorati, kadrlar masalalarini hal etish va xalqaro aloqalarni amalga oshirish kabi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

Qonun ijodkorligi Oliy Majlisning eng muhim va markaziy funksiyasidir. Qonunchilik palatasi qonun loyihalarini ishlab chiqadi, muhokama qiladi va qabul qiladi. Senat esa Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonunlarni ma’qullaydi yoki rad etadi. Bu ikki bosqichli jarayon qabul qilinayotgan qonunlarning har tomonlama tahlil qilinishini, ularning konstitutsiyaviy tamoyillarga muvofiqligini, jamiyat ehtiyojlariga javob berishini va xalqaro standartlarga mos kelishini ta’minlaydi. Oliy Majlis, shuningdek, Konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish, konstitutsiyaviy qonunlarni qabul qilish vakolatiga ega bo‘lib, bu mamlakatning huquqiy tizimining barqarorligi va rivojlanishini ta’minlaydi. Qonunlar turli sohalarni, jumladan, iqtisodiyot, ijtimoiy himoya, ekologiya, mudofaa va xavfsizlikni tartibga soladi.

Davlat budjetini tasdiqlash va uning ijrosini nazorat qilish Oliy Majlisning muhim iqtisodiy va moliyaviy funksiyasidir. Har yili Oliy Majlis davlat budjetini qabul qiladi, bu esa davlatning iqtisodiy siyosatini belgilashda parlamentning hal qiluvchi o‘rnini ko‘rsatadi. Budjet loyihasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan taqdim etiladi, so‘ngra Oliy Majlisning tegishli qo‘mitalarida chuqur tahlil qilinadi, muhokama etiladi va palatalarning yalpi majlislarida tasdiqlanadi. Budjet ijrosi ustidan parlament nazorati hukumatning moliyaviy faoliyatining shaffofligini va samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Bu nazorat Hisob palatasining hisobotlarini tinglash, deputatlik va senatorlik so‘rovlari orqali amalga oshiriladi.

Parlament nazorati Oliy Majlisning ijro hokimiyati faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirishini anglatadi. Bu nazorat mexanizmlari jumlasiga hukumat a’zolarining hisobotlarini tinglash, deputatlik va senatorlik so‘rovlari, parlament tekshiruvlari, Vazirlar Mahkamasining har yilgi hisobotini ko‘rib chiqish va tasdiqlash, shuningdek, davlat organlari rahbarlarining faoliyati to‘g‘risidagi axborotlarni eshitish kabi shakllar kiradi. Parlament nazorati davlat organlarining mas’uliyatini oshirishga, qonunlarning ijrosini ta’minlashga va fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan bo‘lib, hokimiyat tarmoqlari o‘rtasida samarali tiyib turish va muvozanat tizimini yaratadi.

Kadrlar masalalarini hal etishda Oliy Majlisning roli ham salmoqlidir. Xususan, Oliy Majlis Bosh vazir nomzodini ko‘rib chiqadi va ma’qullaydi, Vazirlar Mahkamasi a’zolarini tasdiqlashda ishtirok etadi. Shuningdek, Oliy Majlis O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi va Sudyalar oliy kengashining tarkibini shakllantirishda, Bosh prokuror va Hisob palatasi raisini tayinlashda ishtirok etadi. Bu vakolatlar hokimiyat tarmoqlari o‘rtasidagi o‘zaro tiyib turish va muvozanat tizimini mustahkamlaydi, davlatning yuqori lavozimli shaxslarining mas’uliyatini oshiradi va ularning faoliyatini qonuniy asosda nazorat qilish imkonini beradi.

Xalqaro aloqalar sohasida Oliy Majlis xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilish va denonsatsiya qilish, O‘zbekistonning tashqi siyosatini belgilashda ishtirok etish kabi vakolatlarga ega. Bu parlament diplomatiyasini rivojlantirish va mamlakatning xalqaro maydagi obro‘sini oshirishga xizmat qiladi.

Deputatlar va senatorlarning maqomi, ularning vakolatlari va faoliyatining kafolatlari "O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatining va Senati a’zosining maqomi to‘g‘risida"gi qonun bilan belgilanadi [3]. Deputat va senatorlar o‘z vakolatlarini Konstitutsiya, konstitutsiyaviy va boshqa qonunlar asosida amalga oshiradilar [3]. Ularning faoliyati davlat tomonidan kafolatlanadi, jumladan, daxlsizlik huquqi, davlat organlaridan axborot olish huquqi va o‘z saylovchilari manfaatlarini himoya qilish majburiyati kabi jihatlar ularning samarali faoliyatini ta’minlaydi. Deputat va senatorlarning vakolatlari muddatidan ilgari tugatilishi mumkin bo‘lgan holatlar qatoriga o‘z xohishi bilan iste’foga chiqish, boshqa lavozimga saylanish yoki tayinlanish (agar bu lavozim deputatlik/senatorlik maqomi bilan mos kelmasa), sudning qonuniy kuchga kirgan ayblov hukmi, taqiqlangan haq to‘lanadigan faoliyat bilan shug‘ullanish (ilmiy, ijodiy va pedagogik faoliyatdan tashqari), uzrli sababsiz palata faoliyatida 30 va undan ortiq ish kuni ishtirok etmaslik, chet elda doimiy yashash huquqini olish, siyosiy partiya tarkibidan chiqish (partiya ro‘yxati bo‘yicha saylangan deputatlar uchun), chaqirib olish, sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topish, bedarak yo‘qolgan yoki vafot etgan deb e’lon qilish, O‘zbekiston fuqaroligini yo‘qotish, vafot etish yoki palataning tarqatib yuborilishi kiradi [3]. Ushbu qoidalar deputat va senatorlarning mas’uliyatini oshirishga va ularning faoliyatini tartibga solishga qaratilgan bo‘lib, ularning vakolatlari o‘tkazilmaydigan hisoblanadi [3]. Bu esa ularning mustaqil qaror qabul qilish va o‘z vazifalarini vijdonan bajarishini ta’minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasida qonun ijodkorligi jarayoni murakkab va ko‘p bosqichli bo‘lib, u Oliy Majlisning har ikki palatasining o‘zaro hamkorligini, chuqur tahlil va keng muhokamalarni talab qiladi. Bu jarayon qonun loyihasini ilgari surishdan tortib, uning Prezident tomonidan imzolanishi va rasman e’lon qilinishigacha bo‘lgan bosqichlarni o‘z ichiga oladi, shu bilan qabul qilinayotgan qonunlarning sifatini va huquqiy kuchini ta’minlaydi.

Qonun ijodkorligi huquqi, ya’ni qonun loyihasini Oliy Majlisga kiritish huquqi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesiga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga, Oliy sudiga, Bosh prokuroriga, Markaziy saylov komissiyasiga, shuningdek, Qonunchilik palatasi deputatlariga berilgan. Bu keng doiradagi subyektlarning qonun ijodkorligida ishtirok etishi demokratik tamoyillarni mustahkamlaydi va jamiyatning turli qatlamlari manfaatlarini qonunlarda aks ettirish imkonini beradi. Fuqarolar ham qonun loyihalarini xalq tashabbusi tartibida kiritish huquqiga ega bo‘lishi mumkin, bu esa bevosita demokratik ishtirokni kengaytirishga xizmat qiladi.

Qonun loyihasi dastlab Qonunchilik palatasiga kiritiladi. Loyiha tegishli qo‘mitalarda dastlabki ekspertizadan o‘tkaziladi, unda loyihaning huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va boshqa jihatlari chuqur tahlil qilinadi. Bu bosqichda jamoatchilik muhokamalari, ekspertlar va mutaxassislar fikrlari o‘rganiladi. So‘ngra, loyiha Qonunchilik palatasining yalpi majlislarida muhokama qilinadi. Odatda, qonun loyihalari uch o‘qishda ko‘rib chiqiladi:

Birinchi o‘qishda loyihaning asosiy g‘oyasi, konsepsiyasi, dolzarbligi va maqsadlari muhokama qilinadi. Deputatlar loyihaning umumiy yo‘nalishini ma’qullaydi yoki rad etadi. Bu bosqichda loyihaning umumiy tamoyillari va asosiy qoidalari baholanadi.

Ikkinchi o‘qishda loyihaning har bir moddasi, bandi va jumlasi atroflicha tahlil qilinadi. Qo‘mitalar va deputatlar tomonidan kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar ko‘rib chiqiladi, ularning maqsadga muvofiqligi va huquqiy asoslari baholanadi. Bu bosqichda loyihaning mazmuni shakllantiriladi va uning har bir detali puxta ishlanadi. Jamoatchilik va ekspertlar tomonidan bildirilgan takliflar ham shu bosqichda ko‘rib chiqiladi.

Uchinchi o‘qishda loyihaning yakuniy matni tasdiqlanadi. Bu bosqichda asosan tahririy tuzatishlar kiritiladi, loyihaning huquqiy texnikasi, ichki mantiqiy bog‘liqligi va umumiy muvofiqligi tekshiriladi. Loyihaning yakuniy matni ovozga qo‘yilib, Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun Senatga yuboriladi. Senat ham qonunni o‘z qo‘mitalarida dastlabki tahlildan o‘tkazadi va so‘ngra yalpi majlisida muhokama qiladi. Senat qonunni ma’qullashi yoki rad etishi mumkin. Senatning ma’qullash jarayoni qonunning hududiy manfaatlarga mos kelishini, mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olishini va umummilliy strategik maqsadlarga xizmat qilishini ta’minlashga qaratilgan. Agar Senat qonunni ma’qullasa, u Prezidentga imzolash uchun yuboriladi. Agar Senat qonunni rad etsa, u o‘z e’tirozlari bilan Qonunchilik palatasiga qaytariladi.

Qonunchilik palatasi va Senat o‘rtasida kelishmovchiliklar yuzaga kelgan taqdirda, kelishuv komissiyasi tuziladi. Bu komissiya har ikki palata vakillaridan iborat bo‘lib, qonun loyihasi bo‘yicha kelishilgan yechim topishga harakat qiladi. Agar kelishuv komissiyasi umumiy yechimga erishsa, qonun loyihasi qayta ko‘rib chiqish uchun palatalarga yuboriladi. Agar kelishuvga erishilmasa, Qonunchilik palatasi qonunni Senatning rad etishiga qaramay, deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan ko‘p ovoz bilan qayta qabul qilishi mumkin. Bunday holda, qonun to‘g‘ridan-to‘g‘ri Prezidentga imzolash uchun yuboriladi. Bu mexanizm quyi palataning qonun ijodkorligidagi ustuvorligini ta’minlaydi, shu bilan birga yuqori palataning nazorat funksiyasini saqlab qoladi.

Prezidentga yuborilgan qonunni Prezident imzolashi va rasman e’lon qilishi shart. Prezident qonunni imzolashdan bosh tortishi va uni o‘z e’tirozlari bilan Oliy Majlisga qaytarishi mumkin (veto huquqi). Bu veto huquqi Prezidentga qonunlarning konstitutsiyaviy tamoyillarga muvofiqligini va davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlariga mos kelishini ta’minlash imkonini beradi. Agar Oliy Majlis Prezidentning e’tirozlarini inobatga olgan holda qonunni qayta ko‘rib chiqsa yoki Prezidentning e’tirozlariga qaramay, qonunni avvalgi tahrirda har bir palata deputatlari va senatorlari umumiy sonining uchdan ikki qismidan ko‘p ovoz bilan qayta qabul qilsa, Prezident uni imzolashi shart. Imzolangan qonunlar rasmiy nashrlarda e’lon qilinganidan keyin kuchga kiradi, bu esa ularning huquqiy kuchga kirishining shaffofligini va fuqarolar uchun ochiqligini ta’minlaydi. Bu murakkab jarayon qonunlarning puxta ishlab chiqilishini, ularning jamiyatning barcha qatlamlari manfaatlarini hisobga olishini va huquqiy davlat tamoyillariga mos kelishini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, ikki palatali tizim qonun ijodkorligi sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi davlat hokimiyatining bo‘linish tamoyili asosida qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiruvchi yagona organdir. Uning davlat hokimiyati tizimidagi o‘rni Konstitutsiya bilan mustahkamlangan bo‘lib, u ijro etuvchi va sud hokimiyatlari bilan o‘zaro tiyib turish va muvozanat tizimida faoliyat yuritadi. Bu tizim demokratik boshqaruvning asosiy sharti bo‘lib, hokimiyatning bir qo‘lda to‘planib qolishining oldini oladi va davlat organlarining mas’uliyatini oshiradi, shu bilan birga ularning samarali hamkorligini ta’minlaydi.

Oliy Majlis ijro etuvchi hokimiyat, ya’ni Prezident va Vazirlar Mahkamasi faoliyati ustidan parlament nazoratini amalga oshiradi. Bu nazorat hukumatning qonunlarga rioya etishini, davlat dasturlarini samarali amalga oshirishini va davlat budjetidan maqsadli foydalanishini ta’minlaydi. Bosh vazir nomzodini ma’qullash, Vazirlar Mahkamasi a’zolarini tasdiqlashda ishtirok etish, hukumat a’zolarining hisobotlarini tinglash, deputatlik va senatorlik so‘rovlari, parlament tekshiruvlari kabi vakolatlar Oliy Majlisga ijro hokimiyatiga nisbatan sezilarli ta’sir o‘tkazish imkonini beradi. Bu mexanizmlar hukumatning mas’uliyatini oshiradi va uning faoliyatini qonuniy asosda nazorat qilishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Prezidentning qonunlarni imzolash yoki veto qilish huquqi, Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qonunlarning konstitutsiyaviy nazoratini amalga oshiruvchi Konstitutsiyaviy

sudning mavjudligi hokimiyat tarmoqlari o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlaydi. Bu o‘zaro munosabatlar davlat boshqaruvining samaradorligini va qonuniyligini ta’minlashga qaratilgan.

Sud hokimiyati bilan munosabatlarda Oliy Majlis sud tizimining mustaqilligini kafolatlashda muhim rol o‘ynaydi. Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud va Sudyalar oliy kengashining tarkibini shakllantirishda ishtirok etish orqali Oliy Majlis sud hokimiyatining shakllanishiga bilvosita ta’sir ko‘rsatadi, shu bilan birga uning faoliyatiga aralashmaslik tamoyiliga qat’iy rioya etadi. Bu o‘zaro munosabatlar sud hokimiyatining mustaqilligini ta’minlash, qonun ustuvorligini mustahkamlash va fuqarolarning sud orqali himoya qilinishini kafolatlashga xizmat qiladi. Oliy Majlis sudyalarning daxlsizligini va ularning faoliyatiga aralashmaslikni qonuniy ravishda ta’minlaydi.

Oliy Majlisning xalqaro aloqalari O‘zbekistonning tashqi siyosatida muhim o‘rin tutadi. Parlament diplomatiyasi mamlakatning xalqaro maydondagi obro‘sini oshirish, boshqa davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan do‘stona va o‘zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirish uchun samarali vositadir. Oliy Majlis xalqaro parlament tashkilotlari, jumladan, Parlamentlararo Ittifoq (IPU), Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Parlamentlararo Assambleyasi (MDH PA), Turkiy Davlatlar Parlament Assambleyasi (TURKPA) va boshqa mintaqaviy parlament forumlarida faol ishtirok etadi. Bu ishtirok xalqaro qonun ijodkorligi tajribasini o‘rganish, ilg‘or demokratik standartlarni joriy etish va O‘zbekistonning xalqaro majburiyatlarini bajarishga yordam beradi. Parlamentlararo hamkorlik doirasida O‘zbekistonning tashqi siyosiy tashabbuslari ilgari suriladi, global va mintaqaviy muammolarni hal etishda faol ishtirok etiladi.

Oliy Majlis delegatsiyalari xorijiy mamlakatlarning parlamentlari bilan ikki tomonlama aloqalarni rivojlantiradi, do‘stlik guruhlari va hamkorlik komissiyalari orqali tajriba almashadi. Bu aloqalar O‘zbekistonning xalqaro hamjamiyatdagi o‘rnini mustahkamlashga, uning tashqi siyosiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashga va global muammolarni hal etishda faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilish va denonsatsiya qilish vakolati Oliy Majlisga mamlakatning xalqaro huquqiy majburiyatlarini shakllantirishda bevosita ishtirok etish imkonini beradi. Bu esa O‘zbekistonning xalqaro huquq subyektligi va uning global jarayonlardagi ishtirokining muhim jihatidir. Parlament diplomatiyasi iqtisodiy, madaniy va ilmiy-texnik hamkorlikni rivojlantirishga ham xizmat qilib, mamlakatning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Umuman olganda, Oliy Majlisning davlat hokimiyati tizimidagi o‘rni va uning xalqaro aloqalari O‘zbekistonning demokratik, huquqiy va ijtimoiy davlat qurish yo‘lidagi izchil harakatlarining ajralmas qismidir. Parlamentning samarali faoliyati mamlakatning ichki barqarorligini ta’minlash, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish va xalqaro maydonda munosib o‘rin egallash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning faoliyati fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini ta’minlash, ularning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlashga qaratilgan.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi mamlakatning demokratik rivojlanishida va huquqiy davlat qurishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kelajakda uning davlat hokimiyati tizimidagi markaziy o‘rni yanada mustahkamlanib boradi. Qonun ijodkorligi jarayonlarining shaffofligi va samaradorligi oshirilishi, parlament nazoratining mexanizmlari takomillashtirilishi Oliy Majlisning jamiyatdagi rolini kuchaytiradi. Hududiy vakillik va fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini ta’minlash orqali parlamentarizm tamoyillari chuqurlashadi. Xalqaro aloqalarni kengaytirish va ilg‘or tajribalarni joriy etish Oliy Majlisning xalqaro maydondagi nufuzini oshirib, O‘zbekistonning barqaror taraqqiyotiga xizmat qiladi. Bu esa mamlakatning demokratik va ijtimoiy davlat sifatidagi maqomini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidov, A. X. (2023). Yangilangan Konstitutsiya – Oliy Majlis faoliyatining huquqiy asosi. Demokratlashtirish va inson huquqlari, (2), 1-10. – https://nhrc.uz/uz/content/demokratlashtirish-va-inson-huquqlari-jurnali

2. Tojixonov, B. T. (2021). Oliy Majlisning ijro hokimiyati ustidan parlament nazoratini amalga oshirishdagi roli. Huquq va burch, (4), 25-30.
3. Xolmo‘minov, J. T. (2022). Oliy Majlis palatalarining qonun ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish masalalari. Toshkent davlat yuridik universiteti xabarlari, (3), 45-50. – https://tsul.uz/uz/jurnallar/toshkent-davlat-yuridik-universiteti-xabarlari
4. Mirzayev, A. A. (2023). Yangi O‘zbekistonni qurishda Oliy Majlisning o‘rni va ahamiyati. Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti xabarlari, (1), 15-20. – https://uwed.uz/uz/content/jidu-xabarlari-jurnali
5. Saidov, A. X. (2020). O‘zbekiston Respublikasi saylov qonunchiligini takomillashtirishning dolzarb masalalari. Demokratlashtirish va inson huquqlari, (1), 5-12. – https://nhrc.uz/uz/content/demokratlashtirish-va-inson-huquqlari-jurnali
6. Eshonqulov, A. A. (2021). O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi deputatining huquqiy maqomi va faoliyat kafolatlari. Huquqiy tadqiqotlar jurnali, (3), 60-65. – https://parliament.gov.uz/uz/menu/journal
7. G‘aniyev, I. A. (2022). O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining vakolatlari va ularni amalga oshirish mexanizmlari. Davlat va huquq instituti ilmiy-amaliy jurnali, (1), 70-75.